

УДК 37.018

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ВИЩОЇ ОСВІТИ В США

Стойка Олеся Ярославівна

м. Ужгород

Здійснено історичний аналіз досвіду США в сфері фінансової підтримки вищої освіти. Розглянуто основні особливості забезпечення фінансової підтримки на державному і приватному рівнях (Федеральні програми фінансової допомоги, гранти Пелла, Додаткові освітні гранти, Прямі студентські субсидії, Сімейні освітні субсидії, Додаткові субсидії для студентів та ін.). Підкреслюється доцільність використання прогресивних ідей досвіду США в Україні в сфері фінансової підтримки системи вищої освіти.

Ключові слова: США, система вищої освіти, фінансова підтримка.

Спрямування українського суспільства на інтеграцію у світове співтовариство актуалізує проблему вдосконалення вищої освіти України, забезпечення її відповідності світовим стандартам. Основна мета вищої освіти – професійна підготовка висококваліфікованих фахівців в різних галузях, конкурентноздатних на світовому ринку праці. Слід підкреслити, що ефективність вищої освіти в значній мірі залежить не тільки від вдосконалення її структури, підготовки нових навчальних програм, але й від обсягів її фінансування. В Україні фінансування вищої освіти є недостатнім і недосконалим, що негативно позначається на її розвитку. Водночас, деякі зарубіжні країни мають значний позитивний досвід у забезпеченні фінансової підтримки вищих навчальних закладів. Це, зокрема, стосується США, де існує досить ефективна система фінансування вищої освіти.

Проблема вдосконалення системи вищої освіти в Україні досліджується багатьма вітчизняними вченими (П.Гусак, І.Зязюн, А.Капська, В.Кремін, Н.Ничкало, В.Поліщук, Г.Терещук, В.Чайка та ін.). Їх зусилля спрямовані в основному на вдосконалення професійної підготовки фахівців у ВНЗ. На жаль, дуже мало уваги звертається на дослідження можливостей вдосконалення фінансування вищої освіти.

Зважаючи на те, що в США накопичено позитивний досвід фінансової підтримки вищої освіти, вважаємо за доцільне здійснити його аналіз. Узагальнення результатів американського досвіду і впровадження деяких ідей у вітчизняний освітній простір може сприяти подальшому розвитку системи вищої освіти в Україні.

Досягнення вищої освіти США добре відомі у всьому світі. Не останню роль у високому рівні освітніх послуг США відіграє система фінансування. Фінансування вищої школи США має два джерела – приватний капітал і державний бюджет. Спочатку вища освіта отримувала фінансові засоби в основному від приватного капіталу, а державне фінансування було незначним. Тільки в другій половині минулого століття обсяги державного фінансування стали перевищувати приватні. На сьогодні спостерігається стабільна тенденція балансування між державними і ринковими пріоритетами.

Аналіз наукової літератури [1–4] свідчить, що приблизно одна третина американської вищої освіти фінансується приватним капіталом – це приватні особи, благодійні фонди і корпорації. Причому половину всього фінансування становлять пожертви приватних осіб, зазвичай випускників ВНЗ. У США розповсюджено створення асоціацій випускників, членство в яких є почесним, а постійні пожертви забезпечують визнання в суспільстві.

Благодійні фонди та організації, такі як Фонд Форда, Фонд Рокфеллера, Фонд Дьюка, Фонд Карнегі та ін. є важливим джерелом фінансування американської вищої освіти. У першій половині XX століття цими фондами надавалася фінансова підтримка вузам на загальні потреби та наукові дослідження. Розраховувати на допомогу фондів могли тільки престижні навчальні заклади, тому їх фінансування спрямовувалося в основному на провідні університети і коледжі.

Значну частину приватних витрат на освіту складають інвестиції корпорацій. Вони включають фінансування спільної діяльності і корпоративних контрактів з прикладних наукових досліджень для розробки та виробництва певних товарів, послуг, програмного забезпечення тощо. Протягом другої половини XX століття частка корпоративних інвестицій складала 13,9%, а на початку XXI століття – 18%. Приватні вклади здійснюють також і релігійні організації, професійні асоціації, дослідницькі центри, клуби та ін. [4].

Державне фінансування здійснюється за трьома основними напрямками – наукові дослідження, інституційна допомога і допомога студентам. У 50-60-х роках минулого століття федеральний уряд

виділяв значні асигнування на розвиток наукової сфери і створення групи провідних дослідницьких університетів, а не на розвиток вищої освіти. Основна частина цих коштів призначалася невеликій кількості вузів, де були зосереджені кращі наукові кадри і найбільш талановита молодь. Близько 90% всіх федеральних субсидій спрямовувалися в середньому у 100 навчальних закладів, а інші вузи отримували незначну частку державного фінансування й значно поступалася за своїм рівнем розвитку.

Така тенденція притаманна й початку XXI століття. Наукові дослідження в США фінансуються в основному федеральним бюджетом, який розподіляє кошти серед міністерств та інших структур для подальшого їх спрямування у дослідницькі університети. Асигнування для наукових досліджень університети отримують через різноманітні гранти, спільні договори, які укладаються між вузом і корпорацією, а також державні контракти. Всі зазначені способи фінансування наукових досліджень використовуються ВНЗ поряд з приватним капіталом.

Починаючи з другої половини 1960-х років, федеральний уряд почав виділяти державним вузам інституційні субсидії для розвитку їх матеріально-технічної бази, вдосконалення навчально-виховного процесу і задоволення інших потреб закладів. Все ж основна частина фінансових коштів продовжувала концентруватися в групі провідних університетів, оскільки надання інституційної допомоги здійснювалося за певних умов, які могли виконуватися, перш за все, дослідницькими університетами.

З 1970-х років обсяги інституційної допомоги стали зменшуватися, тому що найбільш пріоритетними стали федеральні програми допомоги студентам (в основному державних закладів). Останні компенсували вузам фінансування наукових досліджень. В цей період обсяги фінансової допомоги студентам стабільно перевищують половину всіх державних засобів, які виділялися на вищу освіту. Так, у 2007-2008 н.р. фінансову допомогу студентам у рамках Міністерства освіти федеральним бюджетом було виділено близько 131 млрд. дол. [1].

Доходи вищих навчальних закладів США складаються не тільки з державних асигнувань чи приватних коштів. Джерелом доходів є також власні засоби, які включають доходи від надання освітніх послуг, допоміжних підприємств і медичних закладів, які належать вузу, а також інвестиційної діяльності. Плата за навчання є окремим джерелом доходів вузів.

Вартість навчання студентів у США є достатньо високою і визначається низкою факторів. Перш за все, варто відзначити значну частку і високий престиж приватного сектору вищої школи, який знаходиться у залежності від плати за навчання. На високу вартість навчання також впливає загальний добробут США і високі доходи американського населення, а також наявність розвинутої системи федеральної фінансової підтримки студентів з малозабезпечених сімей. І нарешті, на неї впливають значні не прямі освітні видатки, до яких належать витрати на заняття спортом, використання обладнання, бібліотек і приміщень для відпочинку тощо.

Вартість американської вищої освіти відрізняється відповідно до статусу, рівня і типу ВНЗ. Так, навчання у державних вищих навчальних закладах у

2011-2012 н.р. обходилося в середньому в 14292 дол. (у 1980-1981 н.р. ця сума становила 6235 дол.). У недержавних вузах плата за навчання становить на сьогодні в середньому 33047 дол., а в 1980-1981 н.р. цей показник складав 14370 дол.

Постійне зростання вартості вищої освіти є проблемою не тільки американської вищої школи, а й суспільства в цілому. У зв'язку з цим, вузи самостійно стали знижувати плату за навчання. Так, починаючи з 2001 року, Бетані коледж (Bethany College) у штаті Західна Вірджинія знизив вартість навчання з 21 тис. до 12 тис. дол., тобто практично в два рази. Адміністрація коледжу вирішила, що зниження плати за навчання залучить більшу кількість абітурієнтів і це буде значно ефективніше для навчального закладу. Окрім того, прогнози на майбутні 10 років свідчать про збільшення у вузах до 80% кількості осіб із сімей з низькими доходами, та які належать до расово-етнічних меншин. Вони будуть вступати до середніх за рівнем вузів, що значно загострить конкуренцію.

Висока вартість вищої освіти поступово призвела до необхідності формування системи фінансової підтримки студентів, яка б передбачала надання допомоги не тільки федеральним урядом чи урядами штатів, а й приватними особами, благодійними фондами, корпораціями, а також безпосередньо самими ВНЗ.

Видатки американців на здобуття вищої освіти складають суттєву частку їх загальних витрат. Якщо сім'я має низькі доходи, їй надають можливість отримати допомогу на навчання дітей. Теоретично фінансову підтримку можуть одержати абсолютно всі студенти. Однак перевага надається особам із малозабезпечених сімей, представникам расово-етнічних меншин, студентам, які досягли певних успіхів у навчанні.

Федеральна підтримка студентів здійснюється згідно Програми федеральної фінансової допомоги (Title IV federal financial aid program). Всі студенти акредитованих вузів, факультетів і програм є її безпосередніми учасниками. У 2007-2008 н. р. частка студентів вузів, які одержують будь-яку фінансову допомогу, склала 71,3%, а федеральну фінансову допомогу – 56,7%. Існують певні відмінності у видах фінансової допомоги, відповідно до рівнів вищої школи. Так, на переддипломну рівні – це гранти, а на дипломному рівні – стипендії. Позики видаються однаково на обох рівнях.

Клопотання про фінансову допомогу студент може подавати безпосередньо до вузу, Департаменту вищої освіти штату або Міністерства освіти США. Для отримання окремих видів грошової підтримки необхідно довести наявність матеріальних труднощів у сім'ї. Вартість навчання, а також додаткові витрати оцінюються у відділі фінансової допомоги навчального закладу. Критерієм надання федеральної фінансової підтримки є прогнозований розмір вкладу сімей у вищу освіту, який встановлюється Конгресом США.

Видами фінансової допомоги є гранти, позики, стипендії та податкові пільги.

Гранти – це грошові або інші засоби, які надаються безкоштовно і без повернення. Гранти, які можуть бути як регулярними виплатами, так і разовими, фі-

нансуються державними чи приватними суб'єктами, а також безпосередньо самими вузами. При цьому студент зобов'язаний після закінчення вищого навчального закладу відпрацювати в даному регіоні за певною спеціальністю близько 5-10 років. Часто гранти на навчання виділяють релігійні або національні громади; рідше – меценати або компанії. Також виділяють особливі гранти, засновані певними організаціями, наприклад, гранти Національного наукового фонду, Комісії з ядерної енергії, Національного фонду з досліджень космосу, Національного інституту охорони здоров'я та ін. Гранти також можуть надаватися самим вузом, особливо це притаманно приватним престижним навчальним закладам. В цілому приватних і вузівських грантів не так багато, а їх найбільша кількість надається федеральним урядом.

Федеральний уряд передбачає два основних типи грантів: гранти Пелла (Pell Grants) і Додаткові освітні гранти (Supplemental Educational Opportunity Grants). Грант Пелла, названий на честь сенатора Клайборна Пелла – це найпоширеніший у США вид фінансової допомоги. Сума гранту розраховується за спеціальним Індексом Гранту Пелла (Pell Grant Index), який враховує фінансові можливості студента, доходи його сім'ї, вартість навчання у коледжі, програму навчання та ін. Грант Пелла вигідно відрізняється від інших грантів і стипендій тим, що при індексі нижче певної величини допомога надається обов'язково. В інших же програмах допомога не гарантована, навіть якщо є відповідність всім критеріям. Отримавши цей грант, можна одночасно одержувати й інші види державної допомоги. У 2009 р. гранти Пелла отримали близько 8 млн. студентів (які потребували фінансової допомоги) у розмірі 3706 дол., загальна сума яких складала 29,99 млрд. доларів.

Додаткові освітні гранти – це субсидії, які надаються студентам коледжів у разі особливих фінансових труднощів. Однак отримання цього гранту залежить не тільки від матеріального становища студента, а й від фінансових можливостей вузу. Кількість і загальна сума Додаткових грантів, які надаються на рік, значно нижча чисельності грантів Пелла. Так, у 2009 році було видано 1593 тис. грантів, середня величина яких складала 669 дол.

Позики (кредити) підлягають обов'язковому поверненню, причому деякі з них потрібно повертати ще під час навчання. Позики надаються з різних джерел, але основним є федеральний уряд. На сьогодні у США надаються такі види позик: Перкінга (Perkins Loan), Стеффорда (Stafford Loans), Плас позика (Plus Loans) і Додаткові позики для студентів (Supplemental Loans for Students). Позика Перкінга надається коледжем або університетом на пільгових умовах і виплачується протягом певного періоду часу після закінчення навчання (в середньому під 5% річних з виплатою до 10 років). У 2009 році було видано 441 тис. позик, і середня сума позики склала 1852 дол., що в загальній сумі становило 818 млн. дол. Таким чином, федеральні позики поділяють на дві основні групи: Програму прямих студентських позик (Direct Student Loan) і Програму сімейних освітніх позик (Family Education Loan). У 2009 році за Програмою прямих студентських позик було видано 6,1 млн. кредитів на суму 4,8 млрд. дол., за Програмою сімейних освітніх

позик профінансовано 14,5 млн. сімей на суму 4,6 млрд. доларів.

Американська вища школа пропонує різного роду стипендії, більша частина яких надається для дослідницької діяльності. Розмір стипендій не залежить від фінансового становища студента. Так, на рівні бакалаврату враховується попередній рівень успішності (середній бал за школу чи довузівські курси), спортивні успіхи, належність до расово-етнічних меншин (для індіанців навчання майже скрізь безкоштовне), виняткові успіхи (стипендію може отримати голова студентської ради, редактор студентської газети та ін.), здобутки в навчанні або дослідницькій діяльності і т.д. На рівні постбакалаврату надаються кілька видів стипендій, які залежать від специфіки діяльності студента. Найбільш поширені стипендії – це дослідницькі (Research Assistantship), стипендіальні премії (Research Fellowship), викладацькі (Teaching Assistantship), стипендії стажера (Traineeship), стипендії асистента (Assistantship) та ін.

Стипендіальна підтримка на постбакалаврському рівні в основному розподіляється в галузі технічних, комп'ютерних та природничих наук. Значно менші шанси здобути дослідницьку стипендію в сфері гуманітарних та суспільних наук. Тут аспіранти частіше отримують можливість працювати помічником викладача і одержувати фінансову допомогу у вигляді викладацької стипендії. Так, для того, щоб отримати цей вид допомоги, від студента вимагається 20-годинна викладацька зайнятість на тиждень на одному чи декількох факультетах. Дослідницька стипендія, як правило, надається з грантів, що фінансують конкретні дослідження. Дослідницька стипендіальна премія зазвичай передбачає вільний вибір наукових досліджень, тобто студент може виконувати свою роботу, пов'язану з отриманням ступеня (написання статей, дисертації).

Окрім стипендій, грантів і позик існує такий вид федеральної фінансової допомоги як робота для студентів (Work-Study), яка надається як у самому ВНЗ, так і поза його межами. При цьому кількість робочих годин на тиждень обмежена, щоб робота не впливала на навчання. Для поліпшення фінансового становища студентам пропонують роботу, наприклад, у студмістечку 20 годин на тиждень під час навчання або повний робочий тиждень у період канікул.

Держава також виділяє деякі податкові пільги (знижки) студентам та їхнім сім'ям. Наприклад, податкові пільги надаються на фінансові заощадження, які зібрані батьками для навчання дітей, а також безпосередньо на його оплату. Так, відповідно до закону про надання допомоги платникам податків від 1997 р. для вищої освіти були введені дві податкові знижки – «Хоуп стипендія» (HOPE Scholarships) і «Лайфтайм Ленінг кредит» (Lifetime Learning Credit). Хоуп стипендія надається для оплати перших двох років навчання у коледжі, а податкова знижка Лайфтайм Ленінг кредит, передбачає певну суму знижки на оплату за навчання студентів щорічно.

Загалом, значні масштаби державного і приватного фінансування вищої освіти США, а також наявність у вузів інших джерел доходів дозволяє проводити гнучку фінансову політику, як на інституційному рівні, так і на різних рівнях бюджету. Вважаємо, що досвід США варто використовувати у вітчизня-

ній системі освіти, оскільки оплата освітніх послуг з кожним роком стає все вищою, а система фінансової підтримки обдарованих студентів, які не мають можливості оплатити навчання, є недосконалою.

Подальшого дослідження вимагають механізми

фінансової підтримки (державне і приватне фінансування) як самої системи вищої освіти в Україні, так і навчання студентів. Особливої уваги, на нашу думку, вимагає вивчення можливостей приватного фінансування ВНЗ.

Література та джерела

1. Каверина Э.Ю. Тенденции развития высшего образования США: дисс...канд. пед. наук: 08.00.14 / Э.Ю.Каверина – М., 2007. – 246с.
2. Duronio M.A., Loessin B.A. Effective fund raising in higher education (ten success stories) / M.A.Duronio, B.A.Loessin. – San Francisco: Oxford Jossey- Bass, 1991. –240p.
3. Hoenack S.A. The economics of American universities: management, operations, a fiscal environment / S.A.Hoenack, E.L.Collins. – Albany: State univ. of New York press, 1990. – 271p.
4. American Higher Education Transformed, 1940-2005: documenting the national discourse / [ed. by W.Smith, T.Bender]. – MD, Baltimore: John Hopkins University Press, 2008. – 523 p.

Осуществлён исторический анализ опыта США в сфере финансовой поддержки высшего образования. Рассмотрены основные особенности осуществления финансовой поддержки на государственном и частном уровнях (Федеральные программы финансовой помощи, гранты Пелла, Дополнительные образовательные гранты, Прямые студенческие субсидии, Семейные образовательные субсидии, Дополнительные субсидии для студентов и др.) Подчёркивается целесообразность использования прогрессивных идей опыта США в Украине в сфере финансовой поддержки системы высшего образования.

Ключевые слова: США, система высшего образования, финансовая поддержка.

The historical analysis of the USA experience of financial support in the field of higher education has been provided. The main peculiarities of private and state financial support in the sphere of higher education (federal financial aid programme, Pell Grants, Supplemental Educational Opportunity Grants, Direct Student Loan, Family Education Loan, Supplemental Loans for Students etc.) have been discussed. The importance of practical use of American progressive experience in the field of financial support of higher education in Ukraine has been substantiated.

Key words: the USA, system of higher education, financial support.